

JUHÁSZ GYULA ELFELEDETT FERENC JÓZSEF-EMLEKBESZÉDE

Juhász Gyula az első világháború kitörése előtti évben, 1913-ban helyezték a makói állami főgimnáziumba. Három évvel később, 1916-ban, a gimnázium magyartanáraként Ferenc József halálára emlékbeszédet mond az intézmény önképzőkörében, amely a Makói Újságban meg is jelenik. Számos kérdést fölvet a szóban forgó írás, mi több, Juhász Gyula Ferenc József-képének, s a Monarchiához való viszonyának problematikájához is utat nyit.

Az újságban megjelent emlékbeszéd nehezen került be az irodalomtörténeti kutatások folyamába,¹ ugyanis a hatvanas, majd a hetvenes években kiadott kritikai kiadás nem közölte Juhász ezen szövegét. Az Ilia Mihály és Grezsa Ferenc által sajtó alá rendezett kötetben² vélhetően politikai okok miatt nem jutott hely a Ferenc József-emlékbeszédnek, a jegyzetek között a szöveg eredeti megjelenési helye olvasható csupán. A miskolci Felsőmagyarország Kiadó 2004-ben jelentetett meg több, a kritikai kiadásból hiányzó Juhász-szöveget, ám főként a költő szakolcai írásainak köréből, így a kötet ezt a szöveget (érthető okokból) nem tartalmazta. Az eddig tehát kötetben még nem közölt emlékbeszéd tovább árnyalhatja Juhász Gyula Ferenc József-képét.

Juhász Gyula Monarchia-viszonyát több tényező meghatározta. Foglalkoztatta az osztrák irodalom, a pezsgő kulturális életű Nagyváradon osztrák darabokról kritikákat publikált és többször járt Bécsben.³ Műveiben, főként a Monarchia felbomlása után megjelenik Ferenc József alakja. Juhász Monarchiához, s szűkebben értelmezve Ferenc Józsefhez fűződő viszonya a vizsgált szövegek párbeszédbe lépésével új összefüggéseket nyithat. A problémakör újraolvasásához jó alkalmat kínál az elfeledett nekrológ, hiszen a szöveg Juhász kortársainak életművét tekintve, mind műfajilag, mint a búcsúztatott személy kilétét tekintve egyedi példaként jelentkezik.

Juhász Gyula Ferenc József-képének vizsgálatához nem lehet kiindulni a költő lírai műveiből. Mivel az elemzés tárgyát képező emlékbeszéd is folyóiratban jelent meg – természetesen magán viseli az előbeszéd retorikai jegyeit – a problémakör árnyalásához Juhász további publicisztikai műveit lehet és kell felhasználni. Juhász szóban forgó publicisztikái szorosan összefüggenek a Monarchia-irodalommal, illetve az azokban jelentkező Ferenc József-portrékkal. A császár ezekben az írásokban erősen mitizálódik (még a nekrológban is), s elsősorban nem az 1848-49-es szabadságharc leverőjeként, hanem a boldog békeidők biztosítékaként jelenik meg. A Ferenc Józsefre reflektáló Juhász-szövegek nem kifejezetten részletezők: a császár egy-egy mondat erejéig jelenik meg, a nekrológon kívül szinte egyáltalán nem bontakozik ki teljes Ferenc József-portré. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ezek a motívumok véletlenszerűek, esetleg mellékesek lennének a vizsgált szövegekben. Inkább arról van szó, hogy egyenként nem, csak számos Juhász-szöveg összeolvasása után rajzolható meg a császár teljes portréja. Több tény is bizonyítja, hogy Juhászt kifejezetten érdekelt a Monarchia szellemi és kulturális öröksége. A Délmagyarországban 1924-ben Bródy Sándorról írt cikkében megemlékezik a régi Magyarország „utolsó szép éveiről,” amelyben Bródy művei fogantak. Nem feledkezik meg szólni Bródy újságírói teljesítményéről, s arról, hogy eme írásokban még a császárt is tematizálta: „...a *Jövendő* és a *Febér Könyv* hasábjain mondotta el a maga véleményét életről, halálról, szerelemről, Dosztojevszkijről és Márkus Emíliáról, Neszményi

¹ Péter László egyedül Juhász makói évei kapcsán említi meg a nekrológot. Péter László: *Juhász Gyula*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2002, 111-112. old.

² Juhász Gyula: *Összes művei V. Prózái írások 1898-1917*, szerk. Péter László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 551. old.

³ Péter László: *Juhász Gyula. I. m.* 207-225. old.

Artúrról, a szent riporteréről és Ferenc Józsefről, a ruganyos járásúról...⁴ A boldog békeidőkről való elmélkedésnek fontos darabja a szöveg, mintegy kezdete a néhány évvel későbbi időszak hasonló írásainak. Ezekben az években ugyanis egyre sűrűsödnek a Monarchia-motívumok. Az *Orbán lelke* keletkezésének ideje szintén 1924 nyarára tehető,⁵ mint az előbb idézett cikké is. Ezután anekdotikus és ironizáló publicisztikában bukkan fel a császár neve, jelentőségük ugyan nem akkora, ám ugyanebben az időszakban, 1927-ben jelent meg. A következő, az 1928-as év az egyik leginkább fontos esztendő, Juhász ebben az időszakban igen sokat foglalkozott a Monarchiával, műveiben többször felidéződik a korszak. Ekkor írta meg a szarajevói merénylet tizennegyedik évfordulójára *Kísértetek* című írását, továbbá a boldog békeidők Szegedjét is megörökítő *Dankó Pista* című cikke is ekkor keletkezett. Kiemelten fontos a téma szempontjából Juhász irodalomtörténeti jelentőségű *Tömörkény István élete és művei* című írása is, amely szintén 1927-28-ban készült. E cikkben Bécs, Ferenc József és a Monarchia is igen markánsan megjelenik, részletesebb kifejtését később kísérlem meg.

A vizsgálat tárgyát képező szövegek többféle módon tematizálják a császárt és a Monarchiát. Az 1879-es szegedi nagy árvíz után az újjáépítésre érkezett Ferenc Józsefet ábrázoló Vágó Pál-festményről is megemlékezik Juhász. Ferenc Józsefet ugyanakkor nem exponálja, a császár alakja megmarad a tudósítás szintjén, nem válik belől akkora irodalmi mítosz, mint Márai Ferenc Józsefről (is) szóló cikkeiben és naplójegyzeteiben.⁶ A már említett anekdotikus hangvételű *Dankó Pista* című cikkben a (szegedi) Monarchia-atmoszférában fogan a császár alakját felvillantó jelenet. A cigánymuzsika és a magyar nóta nemcsak a szegedi miliót, hanem jellegzetes Monarchia-atmoszférát jelenít meg. Juhász Szeged aranykorának nevezi, s erősen mitizálja az árvíz utáni újjáépítés időszakát. Ebben a világban jelenik meg Ferenc József alakja is, amikor a császár az újonnan épült városháza dísztermében hallgatta a híres primást, Erdélyi Nácit, „aki a király fülébe húzta Dankó Pista alkalmi darabját: *Szeged szebb lesz, mint volt.*”⁷ A történetben akkor válik Ferenc József mítikus uralkodóvá, amikor a császárból ajándékozó lesz: ékszert ad a szegedi primásnak: „Ófelségének nagyon megtetszhetett az ágrólszakadt cigánygyerek szerzeménye, mert a krónikás szerint, másnap egy ékszert adományozott a dalköltőnek.”⁸ Ráadásul ennek a sajátos kultúrájú Monarchia-világnak,⁹ (amelyet akár ferencjózsefi világnak is lehet nevezni) a császár is szereplője lesz, logikailag egyben záloga és biztosítéka a város újjáépülésének és felvirágzásának.

Juhász Gyula Monarchia-tárgyú írásai közül kiemelkedő a szarajevói merénylet évfordulójára írott cikke. Az 1928-ban a Délmagyarországban publikált *Kísértetek* szorosán beilleszthető a magyar Monarchia-irodalomba. Olyan képek jelennek meg a szóban forgó publicisztikában, amelyek Krúdy vagy Márai Monarchia-szövegeihez hasonlíthatók. A Monarchia széthullását szimbolizáló merénylet szinte ugyanúgy köszön vissza Juhásznál is, mint Márainál: „Princip jól célzott. Pontosan az életünk közepébe.”¹⁰ Már 1924-ben, a háború kitörésének tizedik évfordulóján, *1914* című cikkében nemzedékének teljes kisiklásaként értelmezi az ominózus dátumot: „Ebben az esztendőben az 1914-es ifjúság van soron, az a végzetes és tragikus ifjúság, amely annak idején „sor alá” s amelyek jó nagy hányada egyúttal a föld alá is került...”¹¹ Négy évvel később, tizennégy év távlatából is az első háború pusztításait előrevetítő eseményként jelenik meg Gavrilo Princip tette, a költő interpretációjában az esemény végzetesen jelenik

⁴ Juhász Gyula: *Összes művei VII. Prózái írások 1923-1926.* szerk. Péter László, Budapest, Akadémiai, 1969, 128. old.

⁵ Juhász Gyula: *Összes művei IV. Elbeszélések, színpadi játékok, aforizmák,* szerk. Péter László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, 450. old.

⁶ Vö. Fried István: *...bécsi nyárspolgár és fenség... (Márai Sándor Ferenc Józsefről),* in *„Azok a szép napok...” (Tanulmányok a Monarchia irodalmairól),* Szeged, JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék–Tiszatáj, 1996, 53. old.

⁷ Juhász Gyula: *Összes Művei VIII. Prózái írások 1927-1936,* szerk. Péter László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 319. old.

⁸ *Uo.*

⁹ Köztudott, hogy a Monarchiában fénykorát élte a magyarországi cigányzene. Juhász lokálpatriotizmusa miatt is kötődött a cigányzenéhez, de Krúdy is különösen kedvelte a műfajt.

¹⁰ Márai Sándor *Belgrádi képeslap* című cikkéből idézi Fried István: *Márai Sándor titkai nyomában,* Salgótarján, Mikszáth Kiadó, 1993, 13. old.

¹¹ Juhász Gyula: *Összes Művei VII. I. m.* 109. old.

meg. „A habsburgi főherceg és cseh felesége, akiket a fekete hajú, sovány, tüdővész szerb diák, a fanatikus Gavrilo Princip golyói leterítették a Miliacka partján, a Fran Josip uccájában, számunkra a végzetet jelentették, amely várt reánk: akár életben maradnak, akár a halálba mennek.”¹² Juhász cikke nem csak ebben kapcsolódik a Monarchia-irodalomhoz. Átvitten, de a dualizmus kori Magyarországa a rend és a béke időszakaként jelenik meg. A „boldog békeidők” mitikus látszat-világa keserű belátásokat tartogatott: a béke látszatából hirtelen következett a keserű rádöbbenés arra, hogy egy háború mindent visszájára fordíthat. Ahogy Juhász írja „derült égből villámcsapás gyanánt” érkezett a szarajevói merénylet híre, amelyből aztán első világháború pusztításai következtek.¹³ A látszat-világon kívül a Monarchia az ellentétek világa is volt: erős abszurditást rejt magában, hogy a trónörököszt a birodalom császáráról elnevezett utcában gyilkolták meg. Ez a kép, ha átvitten is, a nemzetiségi problémákat, s a Monarchiának soknemzetiségű lakosságát, s az ebből fakadó ellentétek miatt a birodalom fenntarthatatlanságát is megjeleníti.

A *Kísértetek* hatásosan bizonyítja, hogy Juhászt komolyan izgatta a Monarchia. A téma irodalmi adaptációja bár sajátos módon, elsősorban publicisztikai írásaiban következett be, azonban abból a szempontból is szépirodalmi alkotásnak tekinthetők e szövegek, hogy a fő motívumok fedik egymást: ami megjelenik publicisztikájában, az később az *Orbán lelke*ben is visszaköszön.¹⁴ Az *Orbán lelke* című kisregén is a Monarchia örökségével vet számot, továbbá a *Kísértetek*hez hasonlóan annak fenntarthatatlanságát is bemutatja. Véleményem szerint a regényben elsősorban egy elmúló Monarchia-világ, egy halálra ítélt atmoszféra jelenik meg. A regény tere, a sivár és kilátástalan Végvár a magyar vidék tragédiáját mutatja be. Ez a motívum számos pontjában azonosságot mutat a Kosztolányi *Pacsirtájában* megjelenő Sárszeggel. A centrumtól leszakadó periféria,¹⁵ amely Végvár és Sárszeg tragédiája is, mindkét műben központi motívum. Mint ahogy a Kosztolányi-regény, úgy az *Orbán lelke* is előrevetíti mind a trianoni katasztrófát, mind a Monarchia megszűnését. A sivárság és a kilátástalanság, valamint a szintén kifejezetten jellegzetes kulturálatlanság és műveletlenség Végvár és Sárszeg lehetőségeit is erőteljesen korlátozzák. A Monarchiát megtestesítő Ferenc József a magyar történelem dicső lapjaként jelenik meg az italozó végvári társaság szőlőhegyi „kélakának” falán, ám a falak között elrontott életek, félresiklott sorsok „vigadnak.” Juhász regénye pontosan tudatosítja, hogy sem a „nemesség”, sem a helyzetéből kitörni nem tudó végvári értelmiség nem képes betölteni feladatát. Rögtön a regény elején igen ironikus színben tüntetődik fel a város nemesi származású rendőrkapitánya: „A kis város egyetlen vendéglőjében is gyéren pislogott a lámpa, a söntésben a hajdú és az írnok iddogáltak a rendőrkapitánnyal, aki ebben demokrata volt, de különben büszke nemesi származására és arra, hogy az érettségig megbukott.”¹⁶ Ebbe a keserves, céltalannak látszó világba ékelődik be a Monarchia merev hivatalnoki atmoszférája, ugyanakkor mégis dicsőnek titulált időszaka: „A falakon képek voltak, aranyos ráámában a magyar történelem néhány dicső és sötét lapja: a honfoglaló vezérek pajzsukra emelik Árpád fejedelmet, Dobozy Mihály megöli

¹² Juhász Gyula: *Összes Művei VIII. I. m.* 250-251. old.

¹³ Ezt nemcsak Juhász élte meg súlyos tragédiaként, a motívum kortársai műveiben is felbukkan. Babits a „védőburkot” érti a Monarchia látszatvilágára, ami miatt az első világháború kitörése a „villámcsapás erejével” hatott: „Az én fiatalkoromban úgy beszéltünk a „magyar glóbuszról”, mintha egészen külön darabja volna a világnak, biztos elszigeteltségben, a monarchia védőburka mögött. Rettenetesen megbűnhődtünk ezért.” L. Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok*, szerk. Belia György, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1978, 487. old.

¹⁴ Juhásznál a publicisztika és a líra is szorosan összefügg, hasonlóan, mint Adynál. L. Baranyai Zsolt: „Juhász Gyula szépprózája”, in *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 1983. 19. tom., 103-113. old.

¹⁵ Sturm László: *A végek bujdosói. Juhász Gyula: Orbán lelke*, in *Hagyomány és kánon. A Nyugat első száz éve*, szerk. Czetter Ibolya, Juhász Andrea, Kovács Ágnes, Szombathely, Savaria University Press, 2009, 44. old.

¹⁶ Juhász Gyula: *Összes művei IV. I.m.* 115. old. – Kosztolányi Pacsirta című regénye bár nem tartozik szorosan az elemzéshez, muszáj megemlíteni, hogy a szóban forgó műben hasonló problematika tematizálódik. Szegedy-Maszák Mihály kiemeli Sárszeg előkelőnek számító társaságának életvitelszerű mulatozásáról: „A párducok jellegzetes képviselői az összeomlás előtti Monarchia szellemének: a céltalanság érzete járja át őket.” L. Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2010, 250. old.

hitvesét, hogy az ellenség elől megmentse, Zrínyi Miklós kirohan Szigetvárból, Kossuth Lajos imádkozik a kápolnai csata után. De ugyancsak ezen a falon van Ferenc József arcképe is, és Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál.”¹⁷ Ebben a kontextusban Juhász nem a magyar történelem örökségével számol le, hiszen Sturm is kiemeli elemzésében: a múlt akár egy pozitív jövőkép kibontakozását is tartogathatja.¹⁸ Viszont nem ez történik: a Ferenc Józsefhez hasonlóan szintén ruganyos léptekkel érkező Cseh Artúr osztálytanácsos megjelenítése sem egyértelműen tekintélyparancsoló, jellemrajzába a szerző az iróniát is bekeveri. A Monarchia világa így ebben a regényben főként a sívár hivatalnok-léttel kapcsolódik össze, s akármilyen nagy tekintélyű is Cseh Artúr, viselkedése, egyszerű gondolkodása, közönye inkább degradálja, mint magasztosítja. Orbán Gergely áthelyezési kérelme is süket fülekre talál: „Tessék csak nyugodtan lenni, mi ott fenn nagyon jól tudjuk, kit hová helyezünk. (...) Isten, király, haza: e háromság lebegjen mindig az oktató és nevelő szemei előtt és akkor nem lesz semmi baj!”¹⁹ A regény elemzésekor így főként e jelenetek alapján az a belátás tudatosulhat az olvasóban, hogy ez a világ fenntarthatatlan, halálraítél. Ferenc József arcképe ugyanakkor mégis, bár nem egyértelműen sorolatik a magyar történelem „dicső lapjai” közé. A Monarchia megjelenítése itt is ambivalens: a jelenet narratív eljárása ugyanis kulcsfontosságú. Négy képet villant fel a szöveg a mulatozás közepette: az imádkozó Kossuthét, mellette Ferenc Józsefét, majd a Deák ravatalánál imádkozó Erzsébetét. Ezután a következő mondat ismét visszairányít a mulatozás helyszínére, mintegy tönkretéve a történelmi tablót: „A poharazás egyre sűrűbb lett...”²⁰ A jelenet szervesen illeszkedik a Monarchia-irodalom hagyományához. Krúdy, Márai, Babits és Kosztolányi írásaiban, főként az atmoszférateremtés miatt kap kiemelt szerepet egy-egy szoba falán a császár kifüggesztett arcképe. A regények különböző tereiben így a szereplőket figyelő Ferenc József nem feltétlenül negatív színben tűntetődik föl, hanem „atyáskodó” uralkodóként, a birodalom egyedüli biztosítékaként is megmutatkozhat, jelezvén: a császár az osztrák-magyar birodalom fenntartásának és működésének záloga.²¹ A szöveg másik olvasata viszont felkínálja, hogy a falon függő történelmi személyeket az ellentmondásos világ még erőteljesebb kifejezéseként is lehessen értelmezni: Kossuth és Ferenc József egymás melletti említése igencsak megbontja az egységet, így a „magyar történelem dicső lapjai” kijelentés akár irónikus is lehet. Juhász nemegyszer helyezte egymás mellé Kossuthot és Ferenc Józsefét. Hasonló célt szolgálhatott egyik korai színpadi játékának elején a két politikus képének elhelyezése. A *Szép csendesen* című játék (alcíme: Szögedi idill), színleírásában ez a kitétel olvasható: „Kurta kocsma szobája. (...) A falon Kossuth apánk és Ferenc Jóska aranyrámás képei.”²²

Juhász Gyula Ferenc Józsefről írt nekrológja az életműben való helyét illetően visszafelé is olvasható. Az 1916-os emlékbeszéd az eddigiek után nem feltétlen kényszerfeladatnak,²³ hanem egy motívum elindulásának is tekinthető. Mindenesetre szembetűnő, hogy Juhásznál halála pillanatában felmagasztosul a császár. (Ezt a műfaj és a beszédhelyzet is generálhatta.) A rendet és az önfegyelmet megtestesítő uralkodó bontakozik ki a nekrológban, amely akár Krúdy vagy Márai Ferenc Józsefet megjelenítő szövegeihez is hasonlíthat. A magasztos hangvétel nem mellőzi a történetileg valós események elhallgatását. A kiegészítés Deák műveként mutatkozik meg, de az

¹⁷ Juhász Gyula: *Összes művei IV. I. m.* 132. old.

¹⁸ Sturm László: *A végek bujdosói. I. m.* 42. old.

¹⁹ Juhász Gyula: *Összes művei IV. I. m.* 128. old.

²⁰ *Uo.* 132. old.

²¹ Kosztolányi Dezső *Pacsirtájában* a sárszegi Monarchia-világból sem hiányzott ugyanez a kép. A kisvendéglő falán magyar tábournoki ruhában tetszelgett a császár arcképe, hogy az atmoszférateremtés még eredetibb legyen: „Távol a sarokban, hol I. Ferenc József király arcképe lógott, magyar tábournoki egyenruhájában, a pálma mellé nagyobb társaság ült le, mely minden délben itt villásreggelizett, s a pincérek kitüntetett figyelemmel sűrűgtek-forogtak körötte.” L. Kosztolányi Dezső: „Pacsirta”, in Kosztolányi Dezső: *Nero, Pacsirta, Aranyáskány, Édes Anna*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1974, 287. old.

²² Juhász Gyula: *Összes művei IV. I. m.* 174. old.

²³ Péter László népszerűtlen feladatnak nevezte, hogy Juhásznak kellett elmondani a makói gimnáziumban a császár halálára írt emlékbeszédét. Akár így is lehetett. Ám szembetűnő, hogy az emlékbeszédben kirajzolódó Ferenc József-kép több szállal kapcsolódik az életmű más darabjaihoz.

erősen mitizált Ferenc József a „megértő”, a „helyes út” megtalálására képes uralkodóként lép elő, amelynek következtében a '48-as eszméket beteljesítő kiegyezés is megszületett. A Monarchia összeomlásának víziója viszont az államalakulat ellenségei miatt következne a nekrológ szerint. Ez a kép némileg párbeszédbe hozható a *Kísértetekkel*, ahol Juhász ehhez hasonlóan az „ellenséget” okolja a bukásért: „titokzatos idegen kezek szőtték a magyar fátum véres és sötét fonalát...”²⁴ Ferenc Józsefet így nem éri kritika: nemcsak uralkodói, hanem emberi erényei is kifejeződnek, „igazi hősnek” állítódik be. Az önfegyelem Ferenc Józsefe az egyéniségéből következő Rend zálogaként jelentkezik. Ferenc József alakja így nem összekapcsolódott a Monarchiával, hanem a teljes államalakulat múltját és jövőjét is megpecsételte. Emellett a Monarchia a merev és sivár hivatalnoklét-világa is volt, s annak beszorított keretei, az intézményesség ellentmondásos rendszere az *Orbán lelke*ben is megjelenik: „A ferencjózsef nevű ruhadarab közvetlenül, a ruganyos léptek közvetve idézik föl a császár és király meghatározó alakját.”²⁵

A Monarchia igazi szellemi-kulturális életének irodalmi megjelenítése, amely a Monarchia-irodalmak szintén központi motívuma, Juhásznál a már említett Tömörkényről írt dolgozatában mutatkozik meg leginkább. A regényes életrajz a Monarchia időszakának elején Tömörkény bécsi tartózkodását mutatja be. A *Tömörkény István élete és művei* című írás *Az a három esztendő* című fejezete foglalkozik ezzel az időszakkal, ezen kívül egy útirajz is a témához tartozik, amelyben Juhász bécsi kirándulásáról tudósít, amikor Tömörkény egykori tartózkodási helyeit kutatta fel (*Tömörkény Bécsben* [1926]). „A második kis esztendő otthon telt el, (...) amelyekből sikerült kifogni kilencvenhét napot, részint az országba való utazásokkal, (...) míg végre a harmadik esztendő kiszolgálására Bécsbe érkezett. A császár katonája, a császár városában megint új világot látott. Ferenc József aranykorát élte akkor a kedélyes és pompás birodalmi székhely, ahol a Mirclik és a német gyermekek szeretettel fogadták a karcsú, nyalka magyar vitéz urat, a vendéglőben helyet szorítottak neki ünnepestén, a szegény katona a vidám városban sok jó napot töltött.”²⁶

Ferenc József aranykorában – mint arról a szöveg tudósít – virágzott a művelődés, Tömörkény ekkor látott először „európai színházi kultúrát.” Ebben a kontextusban Juhász éppen ennek a világnak az elmúltával szembeülvén, amikor személyesen keresi fel a '20-as években az egykori birodalmi fővárost. „...Tömörkény beszállásolta magát a Stiftkasernbe,²⁷ ebbe a hatalmas császári és királyi babilonba, nem messze a Mariahilferstrassetól. Első utam egyike ide vitt, kegyelettel néztem ódon bagolyvárát egy eltűnt monarchiának és egyik kirepítő fészket az ifjú Tömörkény álmainak.”²⁸ Ferenc József aranykora, a pezsgő kultúrájú Bécs ebben az írásban már történelem, egy letűnt kor emlékeiként jelentkezik. Az emlékezés egyre inkább kudarcot vall, Juhász nehezen tudja már összerakni a néhány évtizeddel ezelőtti történések kockáit. Az egykori birodalmi főváros már egyértelműen nem az, mint a Monarchia első éveiben volt. A tragédiát így nem csak a visszaemlékezés lehetetlensége jelenti, hanem az egykori birodalom szétesésére való rádöbbenést is: Tömörkény egykori helyei, még az erősen stilizált módon kiemelt magyar vendéglő is megszűnt az aranykornak nevezett Ferenc József-i korszakkal együtt.

Összegzésként, mindezek ismeretében még nyilvánvalóbb, hogy a nekrológ egyes motívumai folyamatosan megjelennek és visszaköszönnek a publicisztikai életmű több darabjában. Az „igazságosság királya”, az erkölcs megtestesítője, Ferenc József emberségének magasztalása több cikk fontos motívuma lesz. Hasonlóan a „korhadt politikai rendszer” élén álló császár, a Monarchia kilátástalan és fullasztó hivatalnoki levegője is tematizálódik, csírái szintén megtalálhatók az emlékbeszédben, majd felbukkannak az *Orbán lelke*ben és a *Kísértetek*ben is. A nekrológban részben össze is sűrűsödik az életműben igen töredezetten megjelenő Ferenc József-

²⁴ Uo.

²⁵ Sturm László: *A végek bujdosói*. I. m. 43. old.

²⁶ Juhász Gyula: *Összes Művei VIII. I. m.* 166. old.

²⁷ Péter László kutatásai nyomán tudható, hogy Tömörkény nem volt a Stiftkaserne lakója. L. Péter László: *Tömörkény Bécsben*, in *Magyarok Bécsben – Bécsről. (Tanulmányok az osztrák-magyar művelődési kapcsolatok köréből)*, Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke, 1993, 82. old.

²⁸ Juhász Gyula: *Összes Művei VII. I. m.* 271. old.

arckép, a császár a Rend, a birodalom biztosítéka mellett a népek feletti „atyáskodó” uralkodóként lép elő. Ha ezek mellé helyezzük a háború kitörésének végzetes dátumának többszöri megjelenítését, valamint a visszasságok mellett a Monarchiával összekapcsolódó idillikus, a kultúra szempontjából különlegesnek nevezhető korszak jegyeit, akkor a Monarchia-irodalom legfontosabb szimbólumait fedezhetjük fel a Juhász-szövegekben. Ezzel szemben az elemzésben azt is megkíséreltem tudatosítani, hogy ezek a motívumok és szimbólumok nem túl gazdagon, az életmű egészét tekintve igen elszórtan, töredékesen bukkannak fel. A nekrológ minden kétséget kizáróan egyedi jelenségnek nevezhető, ám az életmű tüzetesebb vizsgálata azt a belátást tartogatja, hogy Juhász csak részben s igen nehezen illeszthető be a Monarchia-irodalom diskurzusába. Egyedül a központi Monarchia-motívumok kidolgozottsága (vagy kidolgozatlansága) ejti zavarba a szövegek olvasóit. Ferenc József irodalmi megjelenítésének módja ugyanis igen széleskörűen tematizálódik, kidolgozottsága ugyanakkor mindannyiszor problematikus marad. A töredékes szövegek összeolvasása után azonban nehezen, de szert lehet tenni egy sajátos Ferenc József-portré kirajzolódására.

FÜGGELÉK

EMLÉKBESZÉD I. FERENC JÓZSEFRŐL.²⁹

A FÖGIMNÁZIUMI ÖNKÉPZŐKÖR GYÁSZÜNNEPÉN ELMONDOTTA: JUHÁSZ GYULA TANÁR.

Kedves Ifjúság!

A népek millióinak gyászában osztozva mi is összegyűltünk, kis csapat a nemzeti műveltség és a magyar jövő harcosainak nagy táborából, hogy a hálás emlékezés dalból és szavakból font koszorúját küldjük halott nagy királyunk távoli koporsójára.

Ferenc József temetésén a legalkotmányosabb magyar királyt siratjuk, akinek nagyságát nem csupán trónjának magassága és dicsőségét nem csupán koronájának fénye adta, de emberi kiválósága is.

Ferenc József király volt a szó erkölcsi értelmében: lelkében is király.

Carlyle, aki a legszebb könyvek egyikét írta a nagy emberekről, az igazi hősookról, ezek közé sorolta a valódi királyokat is.

Ferenc József ilyen király volt, igazi hőse az uralkodásnak, aki nem csupán népein, de önmagán is uralkodott.

Ferenc József olyan király volt, aki a hatalmat nem kiváltságnak, de kötelességnek tekintette és e kötelesség teljesítésében élete utolsó pillanatáig rendületlenül kitartott.

Ez az önuralom és ez a kötelességteljesítés kíséri végig hosszú és gazdag pályáján, amely babérral és tövissel egyaránt ékeskedik.

Ferenc Józsefet egy korhadt és elavult politikai rendszer szellemében nevelték, amikor fiatalon, alig 18 éves korában trónra lépett, egy új világ jogait követelő nemzettel találta szemben magát.

De amikor belátta, hogy a Metternich-féle reakció és a Bach-féle elnyomás nem válhatik birodalma javára és népei üdvére, a mikor Deák Ferenc bölcsesége megmutatta neki a helyes utat, amely a magyarság és a monarchia szebb jövőjébe vezet, az 1867-iki kiegyezés nagy művével pecsételte meg 1848. magyar nemzeti igazságait.

Ferenc József még a német-római császárság hagyományait örökölte, de miután 1866-ban Königrécnél a porosz leckét megtanulta, szívesen nyújtotta szövetségi jobbját 1876-ban az egységes Németország megteremtőjének, alapját vetve meg annak a szilárd Középeurópai szövetségnek, amely e nagy háboruban a hűség, az erő és a kitartás valóságos világtörténeti csodáját műveli.

---

²⁹ Juhász Gyula: „Emlékbeszéd I. Ferenc Józsefről” in *Makói Újság*, 1916. december 1., 1-2. old.

Első tanácsadói még ezzel a jeligével ültették trónjára: Divide et impera!

De ő a trónon új ígét tanult: Viribus unitis!

A magyar költők királya, Vörösmarty azt kívánja a legelső magyar embernek a Fóti dalban:
Lelje népe boldogságán örömét, Hir, szerencse koszoruzza szent fejét!

Ferenc József igazi boldogsága valóban népeinek boldogítása volt. A sors a legnagyobb emberi tragédiákat zúdította fejére, mint apa, férj és rokon megrendülve állott erőszakkal elragadott szerettei ravatalánál, de lelkének egyensúlyát nem veszítette el soha: mindig vigasztalást talált milliók boldogításában! A hir és szerencse élete alkonyán megkoszoruzza szent fejét: az elleneségeitől halálra ítélt monarkia, elsősorban a hűséges magyarság, rendületlenül és győzelmesen állja a legnagyobb erőpróbát, amelyet a történelem lapjai valaha följegyeztek. Kedves ifjúság!

Ferenc József lelke a büszke és nemes gyász ez ünnepi óráiban úgy lebeg felettünk, mint az eljövendő diadalmas béke hófehér galambja, amely a világot elborító vérözönből tisztább és boldogabb magaslatoz Ararát hegyére költözött.

Üdv nevére, áldás életére!